

Camp de l'Espadà

Reflexions ambientals a la Serra Espadà

Entrevista al Centre Cultural Suera

La primera estació meteorològica de la serra d'Espadà

L'art de coure carbó a Fondegulla.

La valorització del paisatge

Mort a la serra

Quadern 14 • Juliol 2011

ÍNDEX

3 L'entrevista

LA VIDA A LA SERRA

8 La primera estació meteorològica a la serra d'Espadà *per Òscar Pérez Silvestre*

14 Les carboneres: L'art de coure el carbó a Fondegulla *per Josep Antoni Clavell i Villalba*

TOTS FEM NATURA

24 La valorització del paisatge *per Xavier Delgado i Franco*

MÓN MEDITERRANI

29 Mort a la serra *per Juan Francisco Fuertes Palasí*

35 Memòria de la Fundació Serra Espadà 2010 *per Carme Orenga i Imma Vicent*

39 La llibreria ecològica

Edita: Fundació Serra Espadà. www.serra-espada.org

Direcció: Manolo Pérez Lavall

Consell de Redacció: Carme Orenga, Javier Solsona, Esther Capilla, Jordi Romero, Lourdes Tamborero, Óscar Pérez.

Tiratge: 525 exemplars. Impressió i Maquetació: Gráficas Aparici, S.L. Castelló

Portada: *Nius d'ametralladora a Villamalur*. Foto: Carme Orenga

I.S.S.N.: 1578-1593

Depòsit Legal: CS-326-1998

La línia editorial d'aquesta revista és el lliurepensament, per tant, les opinions pròpies del consell de redacció es trobaran a l'editorial. La resta d'opinions seran únicament responsabilitat dels qui les signe

PUBLICACIÓ SUBVENCIONADA PER

AMB LA COL·LABORACIÓ DE:

l'entrevista

Centre Cultural Suera

Carme Orenga Sorribes
Consell de Redacció

Es podria dir que la vostra associació és una de les més antigues dels pobles de la Serra, si no la més.

Com naix la vostra associació i quina és la seua finalitat?

Per l'any 1975 érem joves en un poble on no hi havia gaire coses, per no tindre no teníem ni piscina, però teníem inquietuds i molta il·lusió. El franquisme tocava la seua fi i s'albirava una nova època. Per tal de materialitzar les ganes i els projectes va nàixer el "Centre Cultural Suera". La idea no era un altra que la de dinamitzar la vida del poble amb tota una sèrie d'activitats: teatre, biblioteca, revista, excursions, xerrades, i la setmana cultural, en la que fèiem activitats que no eren les que es feien a festes del poble.

Representàvem un temps nou i alguns ens veien amb cert recel. Érem els de la "Corfa amarga", denominació que de manera irònica vam recollir per a donar nom al nostre grup de teatre.

El grup de teatre "Corfa Amarga" del Centre Cultural Suera, va ser, durant més de vint anys, el gran referent del Centre Cultural. Estrenàvem a les festes del poble i, després, dins de les campanyes de Diputació. Recorríem molts dels pobles del nostre entorn. Tenim moltes anècdotes i molts bons records d'aquella època.

Quines obres va representar durant la llarga vida de la vostra companyia teatral "Corfa Amarga"?

Primer vam començar per una sainet per a representar a les festes. Després, com que vam tindre molt d'èxit, vam adaptar "El retaule del Flautista" de Jordi Teixidor, el qual estava de moda en aquells anys. L'obra va ser una sorpresa al nostre poble i a Vila-real, on també vam anar a representar-la. Després vam interpretar "La Boda dels Petits Burgesos" de Bertolt Brecht i El Viejo Celoso de Cervantes per participar en la campanya

Els membres entrevistats
de l'Associació.
Foto: Carme Orega

de Teatre Clàssic. Més endavant vindrien Espill d'Avarícia, espectacles infantils i números musicals com El Petit Príncep, El Generalet, Les Bruixes de la Foscor, El Cigronet de Vilafreda, Les Nits Fosques de la Plana, El Cabaret Bataclan, fins arribar a Sarihiar IV o Les Mil i Una Nits d'Enric, en la qual vam apuntar tant alt que ens vam quedar curts i tinguérem que replantejar els objectius del grup.

Aquell grup de teatre fou un vincle d'aprenentatge entre persones. En "Corfa Amarga" aprenguérem a apartar els nostres egos individuals. No es tractava de guanyar una discussió, ni de manipular a cap persona. Es tractava de trobar la millor solució als problemes que teníem, explorant tots els punts de vista del grup.

A més editàveu una revista...

La revista "Suera" l'editàvem en una vella multicopista. Ens posàvem de tinta fins les orelles i recollíem notícies, articles d'opinió i vinyetes que, des de la denúncia i compromís, de vegades no agradaven. Fins i tot vam sofrir alguna que altra censura de la Delegación de Juventud del Movimiento.

Continueu editant la revista Suera...

Efectivament, ara editem un número o dos a l'any del nou butlletí del Centre Cultural Suera.

Teníeu alguna seu on reunir-vos per realitzar totes les activitats?

Teníem i tenim un local al centre del poble cedit per la Caixa Rural, el qual ens va permetre fer freqüents reunions, exposicions i col·loquis. Quan les primeres eleccions democràtiques van vindre representants de tots els partits polítics, des de la Democràcia Cristiana de Ruíz Giménez fins al Partit Comunista de Carrillo, tot un esdeveniment per a l'època.

Durant tots aquests anys hi ha hagut continuïtat de les activitats?

Al llarg de tots aquests anys, el Centre ha estat el gran referent cultural de la nostra localitat i també un poc la consciència crítica.

Vam recuperar la festa del Carnestoltes quan encara ningú ho havia fet i construïrem l'edifici annex de la piscina. Vam crear i desenvolupar la setmana

SOM. Foto: Enrique Salvador

cultural, que tant present està al nostre poble. Hem col·laborat amb totes les comissions de festes amb exposicions, obres de teatre, etc.

Tal vegada, tots aquells projectes i totes les il·lusions no s'han complit, però el Centre Cultural ha estat i està al lloc. Continua viu i actiu.

Des de fa 15 anys munteu l'activitat de Suera, un Poble al Carrer. Com va nèixer aquest projecte?

El projecte va nèixer com tants altres. Es tracta de somnis d'algunes persones, els quals a vegades es fan realitat.

Aquest projecte ha esdevingut en el que esteu treballant ara: Suera Obert Museu (SOM), el qual mostreu cada primer diumenge de mes. El vostre treball va dirigit a recuperar la memòria cultural i patrimonial del vostre poble. Organitzar una activitat distinta cada mes suposa un grapat de feina. A més de la Universitat, teniu recolzament d'altres entitats? I com respon el poble?

Tenim el recolzament de la gent que forma part d'ell, de la gent que

obri les seues portes, dels artesans, de l'ajuntament i de molta més gent a qui puntualment demanem la seua col·laboració.

Amb el vostre lema "fem cultura fem poble", esteu assolint la fita que en un primer moment us vau marcar?

Seguim fent cultura i seguim fent poble. S'han canviat o s'han transformat les activitats. S'han anat adaptant als temps. Hem creat documentació i això persistirà sempre.

Els pobles d'Espadà en els darrers 50 anys han passat d'una economia d'autosuficiència, en la qual tots els recursos que donava la serra s'aprofitaven i els habitants del pobles vivien del bosc i de l'agricultura, a una economia actual en la qual no viu ningú d'aquests recursos. El canvi ha sigut brutal. El vostre treball va, per tant, dirigit a recuperar la memòria d'aquesta cultura oblidada. També reivindiqueu i participeu en les festes tradicionals com el Pregó, Carnaval, Sant Antoni ...

Trobades dels pobles del parc natural

SOM.
Foto: Enrique Salvador

de la Serra Espadà, Cavalcada dels Reis Mags, preparem la vinguda del patge reial, muntem una exposició per Sant Blai i una altra per a les festes d'Octubre.

A més a més, convoqueu cada any un premi literari amb 3 premis infantils i 3 per adults.

Aquest any és el cinquè any que convoquem aquestos premis literaris. La idea de convocar aquests premis naix de Vicent Fausto i Manzano, escriptor casat amb una filla del poble.

Tenim dues categories per als premis: xiquets i adults. La primera inclou el premi de poesia escolar i accèssit Castell de Suera el premi de narrativa escolar Suera Alta. La segona categoria inclou premis de narrativa, poesia i assaig. A banda del premi al millor treball en cada categoria també premiem als autors locals.

L'acte de lliurament dels premis literaris és molt bonic. Cada any portem un presentador, enguany ha sigut Vicent Montoliu. També hi ha una actuació musical. Els guardons els fa una ceramista del poble. L'acte es celebra al mes d'abril coincidint amb la festa del llibre a l'auditori de la Unió Musical de Santa Cecília. Els premis literaris tenen lloc al llarg d'un cap de setmana: dissabte fem

el lliurament dels premis i diumenge celebrem la Festa del Llibre. Cada any els premis guanyadors en totes les categories i seccions s'imprimeixen i es posen a la venda en format de llibre. Els premis de l'any 2010 els hem imprès enguany i els hem venut en la festa del llibre d'enguany, on els escriptors guanyadors signen llibres per als compradors. En algunes ocasions hem dut un contacontes per a la festa. A cadascú que compra un llibre li regalem un clavell i, a més, li donem un número per una rifa, el premi de la qual consisteix en un grapat de llibres.

Qui us patrocina els premis?

A banda del patrocini de l'Ajuntament de Suera, ens patrocinen alguns comerços locals i alguna empresa de fora. Realment la crisi també es nota, per tant els diners que falten els fem dels fons del Centre Cultural.

Vosaltres que sabeu què és això de fer poble i de recuperar cultura mitjançant totes les activitats de les quals estem parlant, penseu que Suera és un poble a l'ús?

Pensem que no, que el que passa ací

Un poble al carrer
Foto: Enrique
Salvador

a Suera no sol passar en altres pobles. Totes les activitats que hem descrit són solament les que organitza el Centre Cultural. A més, hi ha altres associacions com les Mestresses de casa, la Comissió de festes o la Unió Musical de Santa Cecília. Aquestos últims fan activitats durant tot l'any. Tots els mesos organitzen un concert i durant el mes de la música hi ha activitats totes les setmanes. És molt possible que l'associació que vam crear nosaltres fa 35 anys pugui haver creat una empatia i una inèrcia vers les activitats culturals i probablement pugui haver arrossegat a la resta de gent a realitzar esdeveniments culturals.

Estic segura que la vostra acció deixa un pòsit i que contribuïu a crear un poble unit que valora les seues coses. Des de la SASE i la Fundació Serra Espadà volem felicitar-vos per la vostra tasca. Quin és el secret?

Pot ser, mai hi ha hagut un afany de protagonisme per part dels que estem en l'associació. Cadascú fa el que pot i ningú recrimina a l'altre per què no ha fet açò o allò. Per a nosaltres és molt important que cadascú faci el que pugui i així hem funcionat durant tots aquests anys.

La primera estació meteorològica de la serra d'Espadà

Òscar Pérez Silvestre
Investigador i escriptor

Trastejant per ací i per allà fa ja uns anys, en les entrevistes insistents a què sotmetia la gent de més edat des de l'any 1995, em va aparéixer la figura d'un anglés que havia viscut a Eslida des dels primers anys del segle XX i que havia passat ací la majoria de la seua vida, envoltada d'una llegenda negra no confirmada però que als pobles es converteix en una veritat quasi absoluta. Parlem de Walter Ridge (1871-1951), un personatge excepcional i estrany en un poble com el nostre aqueferat a sobreviure fins a temps molt pròxims.

Fa tres anys vaig escriure un article sobre uns altres anglesos que passaven llargues temporades en una casa de la Solana de la Mina (en terme encara d'Eslida) i a Artana, on gaudien de l'amistat del valencianista Vicent Tomàs i Martí. Eren Alfred R. Ecroyd Russell i Hannah Maria

Neild, la seua esposa, els fundadors de la Lliga Antialcohòlica Espanyola, que va tindre un curt recorregut entre 1911 i 1915, quan va morir Hannah. El marit va faltar el 20 de maig de 1922 a la casa de la Solana, i fou soterrat al cementeri d'Eslida, on encara reposen les seues restes mortals darrere d'una làpida curiosa, ja envellida, de lletres desgastades.

Diversos testimonis orals –més difusos– i unes poques fonts escrites ens posen en relació a tots tres personatges. Segons la llegenda negra de Mr. Walter (*Don Gualterio per a la vox populi*), va vindre ací fugit des del Regne Unit cap a la dècada de 1910 per motiu d'haver tingut un fort enfrontament amb un home que pretenia la seua estimada promesa. El misteri no està resolt, però la veritat és que ja no va tornar mai més al seu país. Diuen que la família el visitava de vegades

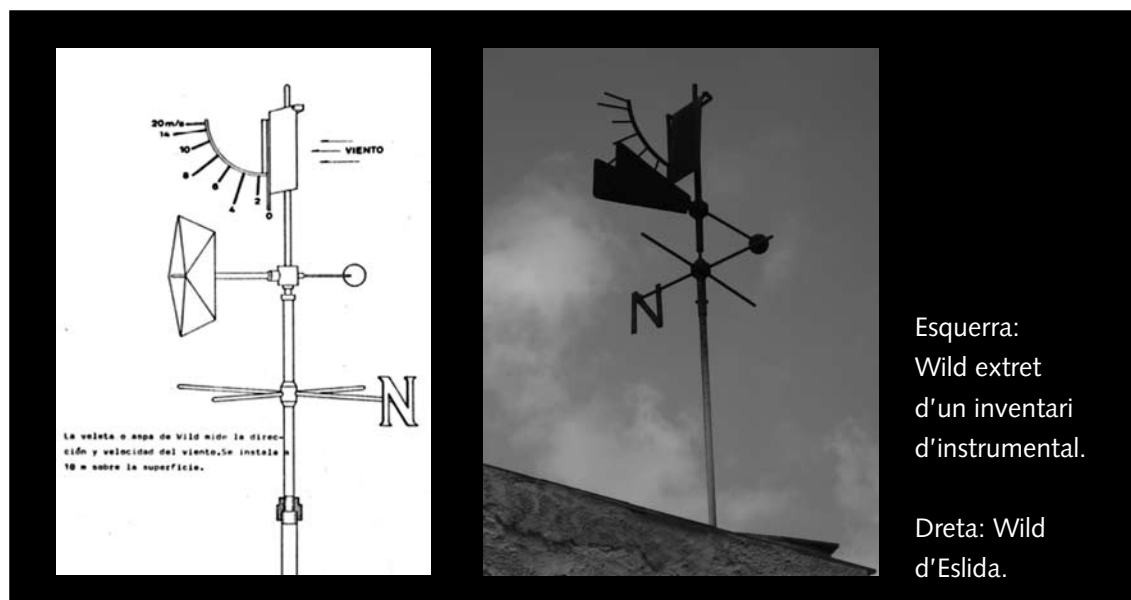
Dibuix dels
fonedors de la
Solana de la Mina,
original de Vicent
Tomàs i Martí
(1921)

—quasi d'amagat— a la casa de l'actual carrer de Sant Isidre d'Eslida, on va passar la vida en una habitació llogada almenys des dels anys 30, on tenia els seus llibres, escrivia, feia classes d'anglès a uns jòvens d'Artana i observava el cel. Una vida prou solitària, en definitiva, que a pesar de no fer parlar a ningú no passava desapercebuda com en qualsevol poble menut. El que sí sabem és que Walter B. K. Ridge Williams va nèixer el 4 de novembre de 1871 a Croydon, un barri al sud de Londres; era el fill major del doctor de medicina general John J. Ridge i de Harriet N. Ridge (*Jaime i Enriqueta*, diu el llibre de defuncions del Jutjat d'Eslida, segurament per error), i tingueren altres cinc fills (Allan, Leonard C., Theodore John, Edwin M. i Robert L.). Devia ser una família de possibilitats, perquè en un cens anglès de 1881 apareix que tenien tres serventes que els atenien a Carlton House, al districte d'Enfield (antic comtat de Middelsex).

Segons sembla, l'arribada de Walter Ridge a Eslida es produeix cap a la primeria de la dècada de 1910 i comença a treballar d'enginyer de mines, titulació que havia obtingut a l'University College of London en el curs 1888-1889, quan la família

residia ja a Enfield. Deixant a banda els motius poc esclarits que hem esmentat, se sap que va fer cap a la casa de la Solana de la Mina (altrament anomenada la Solana del Rei), on estava en explotació la mina de cinabri anomenada de Cristóbal, és a dir, de sulfur de mercuri. Allà hi vivia el seu compatriota Alfred Ecroyd, que passava llargues temporades a la serra d'Espadà dedicat als seus negocis, ben possiblement relacionats amb la mineria, tot i que només apareix qualificat com a «propietari» sense especificar. L'any 1914 ja consta el nom de Walter Ridge com a intermediari en una escriptura de compra de 500 hectàrees de terra en la demarcació de la mina de baritina Rosa Blanca a la Vall d'Uixó, segons un document que ens ha arribat. A més, el 28 de desembre de 1939 va traçar un mapa dels termes d'Eslida, Artana, Aín i l'Alcúdia de Veo amb la indicació de totes les mines, modernitzat posteriorment per l'esluder Vicent Álvaro com a exercici topogràfic. Per tant, la seua estada ací es justifica pel seu treball, en una època marcada pel predomini d'inversions estrangeres a l'Estat espanyol que promouen la implantació del capitalisme davant la incapacitat espanyola de generar riquesa amb el capital propi. La mineria, juntament

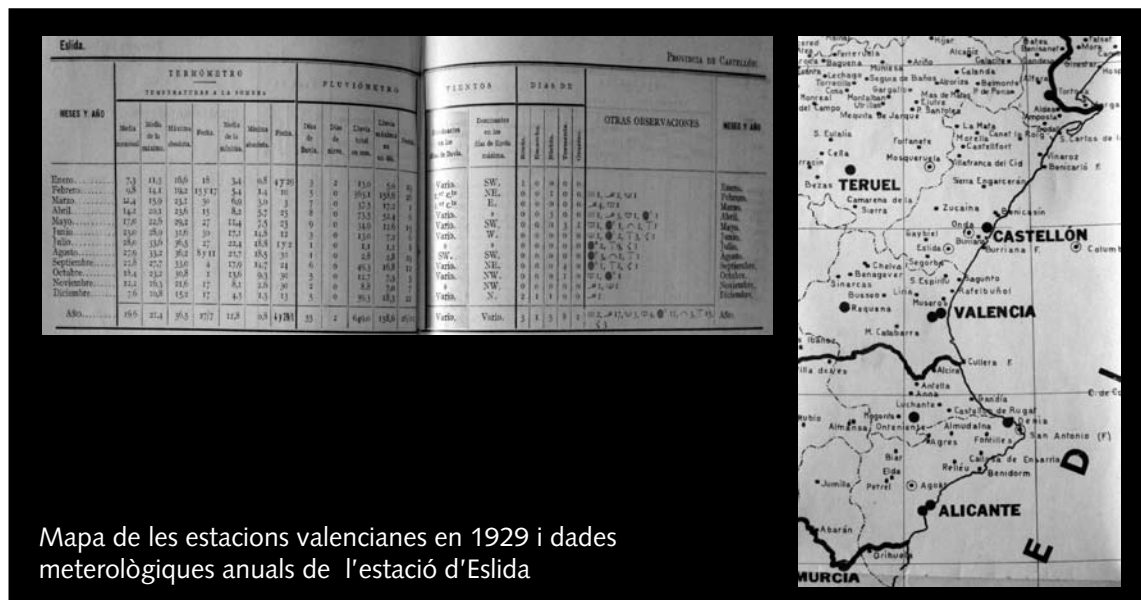
amb el desenvolupament del ferrocarril relacionat amb aquesta activitat, fou un punt d'atenció d'aquelles inversions, sobretot angleses. Així, hi ha analistes que parlen d'un «l'espoli miner» afavorit per la gran demanda de mineral per part de la indústria europea i, també, per un marc legal favorable i condescendent amb els inversors foranis a partir de la Llei General de Mines de 1868. Des d'aquell moment, Espanya es converteix en l'estat líder de producció i exportació de diversos metalls i minerals, entre ells el mercuri, el plom, el ferro, el coure i el zinc. A la serra d'Espadà es posaren en explotació antigues mines abandonades i es feren estudis d'altres noves, a càrrec d'enginyers estrangers com el nostre Walter Ridge. A Eslida mateixa, hi havia el 1913 dues mines de coure, huit de cinabri i onze de cobalt, si fem cas de les informacions de Carlos Sarthou, i moltíssimes més en tota l'àrea espadànica.

LES OBSERVACIONS METEOROLÒGIQUES

Però, del que ens interessa ara és parlar de la instal·lació de les primeres estacions meteorològiques als pobles de l'Espadà. L'any 1911 quedava constituït el Servei

Meteorològic de la Federació Agrària de Llevant (FAL), impulsat pel polític, agricultor i meteoròleg valencià Manuel Irazo Benedito (1867-1921). Segons l'investigador Josep Antoni Polop, la FAL va instal·lar a Artana –en un lloc indeterminat a 160 metres d'altura– un observatori merament pluviomètric que era atès per Juan R. Franch. L'interès aleshores era registrar les precipitacions per tal que foren profitoses per a orientar les produccions agrícoles i, a més, furnir de dades més concretes al Servicio Meteorológico Nacional.

Uns pocs anys més tard, des d'abril de 1924, Walter Ridge es feia càrrec d'una altra estacioneta més sofisticada des de la casa de la Solana de la Mina, que registrava les temperatures i les precipitacions, informacions que devien ser trameses directament per telègraf, segons sabem per les publicacions del Servicio Meteorológico Español. L'any 1926, hi havia a les comarques de Castelló 28 estacions a l'Alcora, Benicarló, Benicàssim (2), Castelló de la Plana (2), Borriana, Catí, les Columbretes, Gaibiel, Morella, Onda (2), la Salzedella, Sant Joan de Penyagolosa, Sogorb, la Serra d'en Galceran, Sucaina, Torreblanca, Traiguera,

la Vall d'Uixó, Vallibona, Vilafranca, Vinaròs, Vistabella i Xilxes. L'estació d'Eslida, per tant, era l'única del nostre àmbit estricte de l'Espadà, era senzilla i oferia informacions termopluiomètriques amb aparells facilitats per la FAL, a més d'altres detalls curiosos que ens descriuen l'any meteorològic de la mà d'una persona, Mr. Ridge, que devia tindre una sensibilitat especial. Diu la dienda popular que cada matí se n'anava a l'era a fer un ritual: saludar el Sol. Segurament, ho feia per saber a quina hora eixia l'astre rei des d'un lloc elevat lliure de construccions...

Les taules elaborades pel servei recullen les temperatures mitjanes, les màximes i les mínimes, les oscil·lacions tèrmiques extremes, els dies de precipitacions apreciables i els mm recollits. A més, també aportava altres observacions com ara la direcció dels vents dominants els dies de pluja i en els dies de màximes precipitacions, la quantitat de dies mensuals de rosada, de gebrades, de boira, de tempesta i de granissada. I encara, en un apartat denominat «Otras observaciones» feia constar alguns signes meteorològics internacionals per a descriure quants dies la neu havia tapat la superfície, si caigué neu granulada,

el tipus de boira, la quantitat d'arcs de Sant Martí vistos, els halos i corones lunars divisats, els rellamps sense tro, els trons llunyans i els dies de vent fort. Per fer-vos-en una idea, mireu la taula que reproduïm, corresponent al 1928, i la taula d'equivalències dels símbols. Així doncs, aquesta segona estació a cura de Walter Ridge millorava i augmentava les prestacions d'aquella primera i presentava dades més completes i sistemàtiques.

Així degué ser fins als anys de la dictadura de Primo de Rivera, perquè en els llibres de les observacions de 1931, 1932, 1933 i 1940 ja no s'esmenta la ubicació de l'estació a la Solana, sinó simplement a Eslida. Pel juliol de 1938, Eslida i altres pobles foren traumàticament evacuats pel fet d'haver-se quedat entre els dos focs marcats per la línia XYZ, que envoltava les poblacions d'Almenara, la Vall d'Uixó, Eslida, Jérica, Viver i Bejís. El front d'Artana i Eslida es consolidà en mans de l'exèrcit franquista cap al final de juliol de 1938. La casa de la Solana iniciava així la situació de ruïna, i amb el retorn de la població en finalitzar la guerra, Walter Ridge torna a Eslida a viure al nucli urbà, concretament a l'actual carrer de Sant Isidre, antigament

Esquerra: part de la casa on va viure Walter Ridge, amb el penell Wild al capdamunt.

Dreta: Habitació llogada per Walter Ridge

anomenat del Barranquet.

Just en aquesta casa, encara es pot veure a la teulada un penell de tipus Wild, altrament anomenat anemocinemòmetre, idèntic a un altre exemplar que hem trobat a Daroca (Saragossa) en perfecte estat de conservació i en la publicació *Instrucciones para la instalación de instrumentos y forma de realizar y anotar las observaciones en el Servicio Meteorológico Español* (1921). Aquest aparell serveix per a l'observació directa del vent (velocitat i direcció), i en altres llocs ja s'utilitzava des de la dècada de 1910. És un instrument molt robust però no és molt precís per a mesurar la direcció i la velocitat el vent, per això depèn molt de l'observador que els mesuraments siguin el més exactes possibles. Consta d'una placa o planxa metàl·lica, la mateixa que oscil·la com a pèndol en un eix horitzontal a què va adherit el penell pròpiament dit, que consisteix en dues plaques verticals que sempre tenen un flanc exposat al flux del vent, les mateixes que determinen d'on prové, amb l'ajuda d'una escala orientada amb els huit punts cardinals. En molts casos, el penell té marcat únicament el nord amb la lletra N. A la part superior i perpendicular a la placa metàl·lica es troba una escala

graduada en 0-2-4-6-8-10-14 i 20 m/s o en km/h. De fet, és possible que ja estiguera a la casa de la Solana, des d'on Ridge feia registres del vent, com hem dit adés.

Signos meteorológicos internacionales.		
Lluvia	●	Viento fuerte.....
Nieve	*	Tormenta
La nieve cubrió el suelo.....	☐	Truenos lejanos.....
Granizo, pedrisco.....	▲	Relámpagos sin truenos.....
Nieve granulada.....	△	Calima o calina.....
Rocío	☁	Bruma, nieblas bajas del mar,
Escarcha	—	lagos y pantanos.....
Niebla helada.....	∨	Corona solar.....
Lluvia helada.....	☉	Halo solar.....
Borrasca de nieve.....	+	Corona lunar.....
Agujas de hielo.....	—	Halo lunar.....
Niebla	≡	Arco iris.....
Niebla húmeda.....	≡	Arco iris doble.....
Niebla baja.....	≡	Espejismo

El record de Walter Ridge ha quedat conservat de forma molt estereotipada en les persones grans que el van conèixer. Ell va morir de senectut el 7 de març de 1951 –ara ha fet 60 anys– i no va atorgar testament, segurament perquè tampoc no tenia res a deixar sinó uns quants llibres i algun xicotet deute a l'ama de la casa, a la qual tractava de pagar religiosament. Ni tan sols hem pogut trobar cap fotografia seua. El penell i alguns paperets recuperats miraculosament pel meu amic Valentín Paulo en són els únics testimonis materials. El soterrar, com la seua humil vida, fou també misteriós, indigne podríem dir.

Lloc d'enterrament de
Walter Ridge a l'exterior
del cementeri d'Eslida

Com que era cristià protestant, a la cara nord-oest de fora del cementeri d'Eslida, en un bancal d'ametlers van construir a corre-cuita un habitacle amb una porta, hui en un estat que fa llàstima perquè s'hi amuntona la malesa i altres deixalles. Mr. Ridge va compartir aquest habitatge per a l'eternitat amb dos fetus nascuts morts i, per tant, sense batejar –un altre detall, fruit del fonamentalisme nacionalcatòlic, que m'esborrona–, fins que més tard algú va traslladar els ossos a una fossa comuna. Que aquestes línies servisquen per a fer-ne memòria, ara que fa 60 anys de la seua mort, i que com diu l'epitafi del seu amic Alfred Ecroyd –també protestant, però enterrat el 1922 dins del nostre cementeri– «que Déu li done el pa fins i tot quan dorma».

Agraïments: Aquest article no hauria estat possible sense la col·laboració de moltes persones. En primer lloc, gràcies a la memòria prodigiosa de Rosa Martí Martí, la Canya (Eslida, 1924) que va conèixer Walter Ridge a la casa de sa tia, de la qual era llogater; al bon amic Valentín Paulo, escorcollador de deixalles meravelloses que ell recupera per a

escriure la nostra història; a Antonieta Manzana i Vicent Álvaro pels seus testimonis, tots ells d'Eslida. A Yolanda Jiménez Sánchez, responsable de l'Observatori Meteorològic de Daroca, per l'assessorament especialitzat en instrumental històric de meteorologia, i al personal de la Biblioteca Central de València. Moltíssimes gràcies a tots.

Complements

Òscar Pérez Silvestre (2008): «En memòria d'Alfred R. Ecroyd Russell». Llibre de Festes del Crist del Calvari, Eslida.

Sobre la mina Cristóbal de la Solana i Alfred Ecroyd, podeu consultar en línia:

<http://www.mtiblog.com/2008/11/mina-cristbal-eslida-castelln.html>

http://issuu.com/malacate/docs/amalgama-4-1?mode=a_p

Les carboneres: l'art de coure el carbó a Fondegulla

Josep Antoni Clavell i Villalba
Llicenciat en Geografia e Història

article publicat en el núm. 12 de la Revista Aigualit (Centre d'Estudis Vallers)

*A mon pare i al meu avi,
carboners de Fondegulla*

Durant els darrers segles i fins no fa gaire temps, meitat del segle XX, els habitants dels poblets de la Serra d'Espadà, al País Valencià, en concret els de Fondegulla, vivien totalment immersos dintre d'una economia de subsistència on la característica essencial era l'aprofitament intens de tots els recursos que la serra oferia. La complementarietat de tots ells era necessària i moltes vegades insuficient per poder "tirar endavant".

El territori era i és molt muntanyós, abrupte i pobre i, secularment, amb una minsa agricultura de regadiu reduïda a les estretes vores ombrívols dels pocs barrancs on corria l'aigua o brollava alguna fonteta. L'agricultura de secà, encara que més extensa, les seues collites, sobretot les de blat, olives, garrofes, raïm i figues, es reduïen molt sovint per les condicions climàtiques. Els terrenys ocupats pel bosc, principalment l'alzina surera (suro) i el pi (fusta), pertanyien a poques famílies.

La ramaderia, concentrada als petits corrals de les pròpies llars, era integrada per algun cap de bestiar, principalment porcs i cabres, on aquestes últimes, totes les dies formaven la dula i es treien a pasturar, i quelcom d'aviram. L'apicultura. Les moreres. L'espart. Els forns de calç. Els algepsars. L'arreglada de neu, transport i emmagatzemament a les neveres. La mineria. La llenya per als forns ceràmics. El carboneig... etc.

Malgrat la diversitat de tantes tasques, els habitants d'aquests indrets no tenien garantida, ni molt menys, la permanència continua al poble i s'havien de desplaçar a treballar, diàriament o durant temporades, fora del poble, a la Plana Baixa, la Baronia, el Camp de Morvedre,... Tots els anys, a finals de la primavera, algunes colles d'homes i joves marxaven, durant llargues estades, a Catalunya, Aragó i fins i tot a Castella, a la sega i la verema.

“L'emprar el carbó vegetal
com a combustible domèstic
per a cuinar i escalfar-se,
així com l'ús artesanal a les ferreries,
està documentada a les nostres comarques
des del segle XIII fins la meitat del XX”

Una d'aquestes feines abans esmentades, la del **carboneig**, és la que tot seguit exposarem basant-nos en l'experiència dels **carboners** de Fondegulla.

El coure **carboneres** i emprar el **carbó** vegetal com combustible domèstic per a cuinar i escalfar-se en braserets a l'hivern,

així com també l'ús artesanal a les ferreries, ha estat una tasca secular, documentada a l'antic Regne de València, ja al segle XIII i amb un gran desenvolupament a partir de finals del XVI, fins la meitat del segle passat que deixà pràcticament de produir-se i, per tant, també de consumir-se¹. En unes excavacions dels anys 1981-1982,

¹ En els segles passats, la producció del carbó era prou generalitzada a la Serra d'Espadà, com es demostra a les cartes pobles arran de l'expulsió dels moriscos de 1609. En les peticions dels pobladors de la Vall d'Uixó, Fondegulla, Castro i Benissabdó al Duc de Sogorb per a la concessió de la Carta de 1613 es demana:

“... 7/ Item. que puedan los vezinos y habitantes de dichos lugares cortar leña en dichos terminos y cortar arboles y arrancar aquellos como no sean frutales para sus usos propios como para vender y hazer qualquier leña y les sea licito hazer qualquier carbon o cenisa y que la dicha leña , carbon o cenisa la puedan vender sin licencia y sin pagar nada...”

En la redacció final de la Carta (10-V-1613) no hi ha cap menció al carbó, però diu que se'ls permet:

“...XXX. Item. esta acordado que los dichos nuevos pobladores puedan limpiar y espurgar los arboles... sin preceder para ello licencia, y se aprovechen de la llenya que dellos resultare y no han de poder cortar o arrancar por el pie ningun de los dichos arboles sin que primero preceda licencia de su Excelencia o de su procurador in scriptis, so pena de sesenta sueldos de cada arbol que en otra forma cortaren aplicadas en la forma dicha, y de noche doblado. XXXI.... en la huerta... aprovecharse de la madera y llenya...; en el monte...aprovecharse de todo el monte baxo... y puedan spurgar y cortar llenya de los pinos...”

En els mateixos termes figura a les cartes de Geldo, Fanzara, Suera i els llocs de la Serra d'Eslida (Aín, Veo, Alcudia de Veo i Eslida). Al poble de Fondegulla aquestes clàusules s'han respectat sempre fins al final del carboneig. La llenya que s'emprava era la d'arbres caiguts, branques, cimals, etc., mai d'arbres sencers arrancats o tallats per aquesta finalitat.

A la Carta Pobla de Soneixa i Assuévar, de 28 de novembre de 1609, s'exposa:

“... Item, que dichos vasallos puedan hacer carbón en el término de dicha Baronía de lantischlo, rabazas y otras matas y no de árboles algunos pagando al dicho Señor un sueldo por cada carga grande y seis dineros por cada carga pequeña de jumento o asno que se sacara fuera de dicha Baronía...”

Carbonera
Fons de l'arxiu del PN
Serra Espadà.

que es van fer a l'antic poblat de *Benialí* (Aín), poblet abandonat l'any 1526, es va trobar gran quantitat de carbó vegetal de fins a vint classes de fusta diferent².

A hores d'ara la producció de carbó vegetal s'ha desplaçat, preferentment, a països del Tercer Món, Bolívia, Veneçuela, Colòmbia, Mèxic,...

Tradicionalment, l'obtenció del carbó s'aconseguia mitjançant les carboneres i la llenya més estimada era la de carrasca, roure, surera, pi negre, abundant en els segles anteriors a la Serra d'Espadà, però també s'aprofitava qualsevol tipus d'arbre i arbust que es tingués a mà, com la garrofera, olivera, cirerer, prunera, ametller, noguer, brucs, ginebres, etc. La producció de carbó vegetal hi era molt estesa a tot arreu, principalment a les àrees boscoses.

El carboneig o acció de transformar la fusta en carbó era un procés on aquest s'obtenia mitjançant la carbonització de la fusta, que conté del 70 al 96% de carboni fix, segons la temperatura d'obtenció; la seua matèria volàtil varia entre el 12 i el

25%, i les cendres, entre el 2 i el 3%, i té un poder calorífic de 7 a 8 mil kcal/kg. Les temperatures assolides en aquest procés sempre eren superiors als 300° C i al tractar-se d'una combustió controlada i anaeròbica (cocció), la llenya es cremava amb molt poc d'oxigen i per tant no es consumia i donava aquest resultat.

Per enllestir una carbonera es començava amb la recollida de troncs i branques, que abans ja s'havien serrat i preparat amb grans **xerracs** a dues mans i **destrals**. Es portaven a una mena d'esplanada, anomenada **siti**, preparada per a l'ocasió o aprofitant d'altres sitis anteriors i es **parava la carbonera**. La llenya s'apilava selectivament, en forma circular i acabada en una mena de cúpula. En pisos de més a menys grandària es col·locaven els troncs i branques drets, de dintre cap a fora i de terra cap a dalt. Els troncs més grossos i algun tros de soca a terra i a prop del **fumeral**, rodejats dels troncs més petits i les branques. Aquest fumeral al mig acabava amb **l'ull** de la carbonera, que era l'obertura per on s'iniciava el foc i regularment se li **donava de menjar**, o siga, s'afegia tota mena de llenya

² *Una alquería islámica medieval de la sierra de Espadán*, K. W. Butzer i d'altres. BSCC, t. LXI, 1985, nº III. p. 305-365.

Caseta del carboner
Fons de l'arxiu del PN
Serra Espadà.

preparada de petites dimensions, valent-se d'un pal llarg i gros, el **furganyer**, que ajudava a mantenir el foc interior i la cocció del carbó.

Després de col·locada tota la llenya es tapava amb ramassos de pins, surera, carrasca, etc. i per sobre la fullaraca de la surera. Tot seguit es cobria de la terra del siti. La part baixa de la carbonera, per a mantenir l'estructura i la coberta, es rodejava d'una mena de ribàs de pedra seca i a terra es deixaven unes petites obertures, les **gateres**, per on entrava l'aire necessari per a coure la carbonera, si calia. Per a donar-les menjar i pujar a l'ull, s'aprofitava el ribàs i per damunt d'aquest es col·locaven uns tronquets que feien d'escala.

La duració de cocció de la carbonera depenia de la seua grandària; una setmana, dues o més. Durant aquest període s'havia de tenir molta cura i el carboner no podia abandonar-la sota ningun pretext, perquè s'havia d'aconseguir una combustió adequada durant la cocció. Al principi es donava de menjar més vegades, cinc o sis al dia. Posteriorment, ja el foc ben distribuït, tenia cura d'obrir i tancar els **forats** i gateres segons convingués i evitar l'entrada de

corrents d'aire que haurien avivat el foc i convertit la carbonera en un munt de cendra en pocs minuts, desapareixent en no res l'esforç de setmanes.

A mesura que passaven els dies, algun esfondrament de la carbonera avisava que el carbó d'eixa part ja era cuit i aleshores el carboner el treia poc a poc, amb l'ajuda de la **lligona**, el **rasclet** i el furganyer mentre mantenia coberta la resta. Si encara restava quelcom de brasa amb algun **tió** se l'apagava amb aigua o terra de siti. D'aquesta manera s'anava traient successivament el carbó. El final era apoteòsic i s'havia d'estar molt pendent. De cop i volta la carbonera s'ensorrava i apareixien els **focs** i, amb celeritat, el carbó en flama s'havia de sufocar, sinó es convertia tot en una foguera que, en poca estona, hagués desaparegut.

Una vegada apaivagat el foc, es deixava totalment cobert amb la terra unes dies, que era el millor sistema per sufocar-lo i mantenir la qualitat del carbó. Aquesta acció es coneixia com **ofegar** la carbonera. Posteriorment, amb ajuda de les eines, s'apartava la terra i s'estenia tot al descobert, ben escampat i si restava alguna brasa fumejant s'apagava. S'enretiraven els tions mig

Maqueta d'una carbonera al Centre d'interpretació del PN Penyagolosa
Foto: V. Aparici

cuits i el carbó s'arreglaven en **cabassos d'espart o de palma** i s'embassava en **sacs**. Posteriorment en cavalleries es transportava al lloc indicat.

La grandària de les carboneres depenia de la llenya que es posseïra. Tothom podia fer-ne una per a ús particular, sempre que disposés de llenya suficient. Les més grans eren aquelles que es preparaven per a comercialitzar el carbó. En aquest cas, la iniciativa la portava l'amo de la llenya, normalment els majors propietaris dels boscs de sureres del poble que quan disposaven de suficient llenya llogaven els carboners. En altres ocasions era el carboner qui arribava a un acord amb el propietari d'algunes sureres velles i corcades o cimals caiguts per les fortes nevades o vents. Aquest preparava, parava i coïa la carbonera i després se'n repartien el carbó o els guanys segons havien convingut.

Mentre durava la carbonera el carboner hi era sempre al seu costat, en una petita **caseta** de pedra seca, coberta de cabirons, ramatge i terra negra, impermeabilitzada, del siti al damunt. A la serra les dimensions d'aquestes casetes eren molt petites, més o menys de dos per tres metres, amb una sola obertura que feia de porta.

Evidentment la finalitat de la caseta era preservar les poques pertinences del carboner; el cabàs penjat a un cabiró del sostre per evitar que algun animal arramblés amb la poca manduca que es podia tenir. També servia per a dormir, damunt fenassos i fullaraca, i resguardar-se de la serena i la pluja. A terra hi havia un petit foc fet amb tres pedres en forma de foguer. Les dimensions no donaven per a més. Algun dia, si les circumstàncies ho permetien, el carboner gaudia de l'ajuda de la família i per als xiquets era tota una festa dinar tots junts i poder ajudar son pare, portant aigua, fullaraca, tenint cura de la carbonera, apagant els tions, etc.

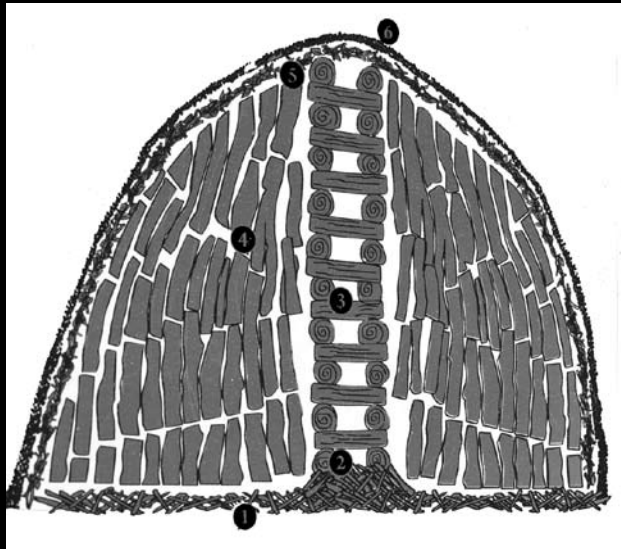
En temps passats, l'augment de la població urbana comportarà l'increment del consum de carbó a totes les ciutats, on es disposarà de llocs apropiats per emmagatzemar-lo i vendre'l. Tot estava regulat i gravada la seua comercialització.

Són molts els topònims relacionats amb el carbó que encara hi són presents a tot arreu: *placeta del Carbó* a Alcoi; *plaça del Carbó* a Alzira; *partida*, ara *barri del Carbonaire* a La Vall d'Uixó, topònim documentat ja l'any 1527; *barranco del Carbón* a Xóvar; *rambla Carbonera*, al

Parts d'una carbonera:

1. Capa de branques que evitava que les fustes interiors tocaren al terra i es banyaren.
2. Restes vegetals que s'encenien fàcilment.
3. Xemeneia formada per troncs.
4. Troços de fusta que donaven forma a la pila i que són els que cremaven més lentament.
5. Capa vegetal de branques que cobria la fusta.
6. Capa de terra que impermeabilitzava la carbonera i no deixava circular l'oxigen.

Font: Panell informatiu del PN Penyagolosa

Maestrat; *riu Carboners*, afluent del Ter, a Girona; *serra/sierra Carbonera* a Lleida, Cadis i inclús a Mèxic. A més a més, són molts els *pobles*, a tot l'Estat Espanyol, que tenen el nom de *Carbonera*, Palència, Rioja, Sòria, Cuenca, Almeria. També apareix la vila de *Carbonera* a la zona del Veneto, a Itàlia. A Guinea Equatorial s'hi troba el *riu Carbonera*. Així mateix, la toponímia relacionada amb el carbó és present a tots els països americans de parla castellana. Inclús algunes famílies, als poblets de la Serra d'Espadà, encara hi són conegudes, entre els veïns, amb el malnom de l'ofici del seus avantpassats, són els *Carboners*.

Al segle XVIII pels informes de la *Secretaría de Marina*³ sabem que el paisatge boscós valencià hi era molt degradat, amb arbres cada vegada més escassos i una de les causes, entre d'altres, que apuntaven era el carboneig. Durant la segona meitat del segle XIX i principi del XX, en certes contrades, la intensificació del carboneig, a causa de l'enorme demanda per a la indústria metal·lúrgica i per als trens i vaixells de vapor, produí una forta sobreexplotació que provocà una gran deforestació molt preocupant, amb danys irreversibles, tant que encara avui s'estan patint aquells excessos. La destrossa fou tan gran que s'hagués d'importar carbó

³ *La cubierta arbórea de los montes valencianos en el siglo XVIII a partir de los informes de Marina*, Vicente Ferrer Pérez. BSCC, t. LXXX, 2004. p. 307-353.

Cavanilles i d'altres opinions de l'època coincidien en les causes de la degradació del bosc valencià: roturacions, incendis, abusos en l'obtenció de llenya, fusta i carbó i la poca cura de les autoritats. De la Croix, (1801), apunta 6 causes de la decadència dels boscs en el País Valencià. La cinquena afirma: "... 5.- La falta de explotación de minas de carbón mineral. Con el aumento de la población de las ciudades había aumentado el uso del carbón, se habían talado los montes más próximos a las capitales y, poco a poco, se habían alejado los lugares de obtención de este combustible tan necesario. Se añadía el hecho del excesivo número de herrerías en algunas provincias vecinas, con privilegio para obtener licencia de carboneo, provocando abusos en los bosques valencianos. Sólo podría contenerse su acción con la disminución del precio de los carbones, que sucedería introduciendo el uso del carbón mineral. También recordaba el papel que jugaban las diferentes alfarerías, fábricas de azulejos, de ladrillos, de cal, etc., que al perfeccionarse la arquitectura civil, habían provocado un mayor gasto de leñas. ... "

Carbonera de la fageda de Tejera Negra. Foto Katia

d'altres parts del Mediterrani perquè ací no se'n coïa prou. A partir de 1918 el carbó vegetal serà substituït, per a usos industrials, pel carbó mineral britànic. A la Serra d'Espadà, que majoritàriament la llenya que s'emprava era la d'arbres caiguts o vells, com s'aprecia a les cartes pobles del segle XVII, i també que el principal arbre era l'alzina surera i el suro sempre ha estat molt valuós i es comercialitzava a bon preu⁴, aquets efectes negatius d'altres zones no foren tan evidents perquè la surera ha estat sempre un arbre respectat, com s'aprecia a la documentació esbrinada. Els informes de *Marina*, adés esmentats, ressalten que la surera es concentrava majoritàriament a la Serra d'Espadà arribant en alguns llocs a representar espacialment més de la meitat del total de les espècies. Després de la guerra de 1936-39, període conegut com *any de la fam*, es va produir un augment del carboneig per sobreviure

a les penúries de l'època, causant un impacte important, perquè, excepte la surera, tot es podia tallar al bosc. Durant 25 anys, la diversitat d'espècies d'arbres i arbusts, va minvar empobrint l'ecosistema de l'Espadà.

La vida dels carboners era molt dura, humil i pobra. L'escassetat d'aliments d'aquelles èpoques era constant i mentre paraven i durava la carbonera no deixaven de cercar pels voltants fruits, figues, bolets, etc. així com caçar amb el gos i preparar trampes per poder disposar d'algun conill, perdiu, merla, etc. amb què omplir l'estómac. Davant d'aquestes penúries, alguns carboners de Fondegulla, durant la primera meitat del s. XX, emigraren del poble i d'altres van ser llogats a les Valls de Segó i comarques veïnes per coure carboneres i aprofitar la llenya de les garroferes i oliveres que s'estaven arrancant per transformar

⁴ Carta Poble de Castro i Fondegulla, 28 de juny de 1.613:

"... 6. Otrosí ha sido pactado y concertado entre dichas partes que se haya de dar, segun se da, a la dicha universidad y sus vasallos todos los alcornoques de los términos de aquella, con que aquéllos hayan de pagar a su Excelencia de ocho corchos uno, de los mayores, buenos y medianos como ellos fueren y saliesen, de dichos alcornoques, dándoles a dichos pobladores que son y fueren, todos los árboles frutales así de huerta como de secano, cuya fruyta no se puede guardar, francos de partición por razón de dicha fruta sin que hayan de pagar derecho alguno..."

Tronc de surera morta
Foto: Carme Orença

aquells camps en conreus citrícoles. Aquestes darreres tasques arribaven a durar molt de temps.

S'ha de ressaltar que totes aquelles feines a la Serra d'Espadà, el carboneig, l'antiga dula controlada, el pelar suro, l'arreglada de llenya per a ús domèstic i per als forns ceràmics, etc. ajudaven a mantenir net el bosc i era un excel·lent antídota contra els incendis. No hi ha constància de cap incendi degut a les carboneres, i també la manera més racional d'un desenvolupament sostenible dels pocs recursos de la serra.

A meitat del segle XX es deixà de fer carboneres, com d'altres feines, perquè ja no és rentable econòmicament dedicar-se a elles i la gent de Fondegulla, en la dècada de 1940-50, es desplaça a treballar majoritàriament a la fàbrica de calcer "Segarra" de la Vall d'Uixó. El pas de l'economia de subsistència a una d'industrial ha començat i comportarà la transformació i modernització de les estructures productives i així, l'arribada de la electricitat i de noves fonts d'energia com el petroli, el gas, etc., acabaran amb els usos tradicionals del carbó.

Actualment, els poblets de la Serra

d'Espadà, poc a poc, han anat convertint-se en petits pobles dormitoris i d'estiueig. La gent treballa a la Plana, principalment a les taulelleries, i el domicili particular el mantenen al *seu* poble. Tots els dies, es desplacen al lloc de la feina i tornen a dormir a casa. Mentrestant, les feines tradicionals han anat abandonant-se i desapareixent. Si de cas, es manté part de l'agricultura, tant de secà, cada vegada menys i sempre condicionada per l'oscil·lació dels preus, com de regadiu, ara tarongers a degoteig, és gràcies al temps lliure de què disposa el personal a les taulelleries fora dels torns de la feina. Les noves i reduïdes activitats hi són relacionades amb el turisme, cases rurals, restauració, senderisme, etc.

Lèxic propi de les carboneres a Fondegulla

- **Cabàs d'espart o palma.** Recipient fet d'aquests materials, de base rodona o ovalada, proveït de dues anses, que s'utilitzava per arreglar el menjar de la carbonera (llenya petita, fullaraca, server, ...), la terra per col·locar a sobre, la recollida del carbó, dels tions, etc.

Foto de l'exposició del Centre de Visitants del PN Serra Espadà.

- **Carbó vegetal.** Substància combustible obtinguda de fusta cuïta mitjançant la carbonització. De color negre lluent.

- **Carboneig o carbonar.** Acció de coure el carbó. Per extensió totes les tasques relacionades amb aquesta tasca.

- **Carboner.** Persona encarregada de la carbonera.

- **Carbonera.** Pila de llenya on es realitzava el procés de carbonització.

- **Caseta.** Quatre parets de dos per tres metres, més o menys, amb obertura d'entrada lliure i sostre cobert de ramassos i terra negra de siti, que proporcionava recer al carboner i les seues pertinences.

- **Destral.** Eina de tall formada per una fulla ampla acerada, proveïda d'un mànec de fusta. Servia per tallar la llenya més petita.

- **Donar menjar a la carbonera.** Acció d'afegir tronquets, branques i llenya petita per a que prenga bé el foc a l'interior.

- **Focs.** Quan el carbó ja era pràcticament cuït es produïen esclavissaments interiors

que provocaven la davallada de la coberta exterior per on sortia el foc i restava al descobert. Ràpidament s'havien de tapar.

- **Forats.** Petites obertures que es produïen a la carbonera, de manera natural, i s'havien de tapar o es provocaven deliberadament a la carbonera per ajudar la combustió.

- **Fumeral.** Conducció central, de dalt a baix, de la carbonera per on s'expandeix el foc a tota la fusta. Per això se li ha d'afegir llenya, de tant en tant, per a mantenir les altes temperatures.

- **Furganyer.** Pal llarg i consistent per furgar el fumeral, mitjançant l'ull, i fer lloc per a donar-li de menjar a la carbonera.

- **Gateres.** Al ribàs de pedra seca que rodejava la carbonera, a ras de terra, s'alternaven uns espais buits, sense pedra, per on podia entrar l'aire que permetia regular la combustió.

- **Gos.** Animal de companyia que espantava la rapinya i ajudava, si més no, a caçar.

- **Lligona.** Eina. Una mena d'aixada de

Surera vella. Foto: Carme Orença

ferro, plana, quadrada, amb mànec llarg. S'emprava per arreplegar qualsevol matèria al cabàs.

- **Parar la carbonera.** Preparar, muntar la carbonera.

- **Rasclet.** Eina proveïda de puntes que s'usava per rasclar el carbó.

- **Sac.** Receptacle en forma de bossa gran. S'emprava per embassar el carbó.

- **Siti.** Replaceta circular. Lloc pla on es parava i es coïa la carbonera.

- **Tió.** Carbó mig cuit que es guardava a part i no es venia. A Fondegulla també se'ls anomenava **ritions**, si eren molts es tornava a coure, muntant de nou la carbonera. A Catalunya hi ha una

tradició popular de Nadal que, mentre els xiquets li donen cops, en una vareta, a un tió (tronc) del foc de la llar, reciten l'estrofa "*Tió, tió, caga torró d'avellana i de pinyons*" i els familiars els lliuren dolços i regals.

- **Ull de la carbonera.** Boca del fumeral per on es donava de menjar.

- **Xerrac.** Estri format per una fulla d'acer dentada fixada per un extrem a un mànec de fusta. Servia per a serrar la llenya. Alguns eren especialment grans. Aquests eren a dues mans i els feien rutllar dos homes i serraven els troncs i soques més grossos. Era una feina molt feixuga.

Fondegulla, 9 de setembre de 2006

La valorització del paisatge.

Xavier Delgado i Franco
Geògraf

Article del <http://www.alter21.es>

UN PUNT DE PARTIDA.

El paisatge és un element fonamental en la percepció que tinguem, i tenen els altres, del nostre propi territori. A un moment al que el continent té tant de pes com el contingut hauríem de raonar sobre allò que veuen els que visiten les nostres terres i el que vegem aquells que les vivim dia a dia.

A finals dels 80 Nova Iorque era una ciutat fora de control i el metro un dels seus punts més degradats per la delinqüència, fins el punt de que les rodalies de les seues estacions i els seus túnels s'havien convertit en punts a evitar per qualsevol. Seguint la "Teoria de les Finestres Trencades" de Wilson i Kelling, que relaciona directament la degradació de l'aparença d'un espai amb l'increment de la delinqüència i del

grau de decadència de dit espai; es va acordar una política de tolerància zero amb la brutícia, els grafitti, els delictes menors, les activitats molestes i els actes vandàlics al metro. La tolerància zero no es va limitar a la punició, sinó que també forçava a les autoritats a oferir un bon servei i un entorn de qualitat (p. ex. no podien circular trens bruts, amb pintades o amb llunes ratllades o trencades). El resultat va ser una disminució radical de la criminalitat i la violència al metro i el seu entorn. No sols van desaparèixer els delictes menuts sinó que també els assassinats i els robatoris es van esvaïr.

El 1994 l'alcalde Rudolph Giuliani va decidir extrapolar l'experiment del metro a la resta de la ciutat: L'ajuntament s'esforçaria en organitzar els barris per a transformar-los en comunitats netes i ordenades. El resultat és ben patent.

La ciutat de Nova Iorque ha passat de ser coneguda com un ambient degradat i degradant a esdevindre un dels principals destins turístics del món, prou fort com per a resistir l'embat de l'11 S sense perdre la seua imatge de metropoli segura on anar a fer compres, veure teatre o passejar.

ALGUNS CONCEPTES QUE CALDRÀ ACLARIR

A que ve tot això? A que un paisatge correctament gestionat està a la base del benestar de qualsevol societat. Tots hem sentit alguna vegada a algú que tornava d'un viatge dir allò de: Que bonic i que net ho tenen tot! Caldria ara que pensàrem quina és la imatge que el nostre territori dona i ens dona cada dia. Cadrà, doncs, crear instruments i un pla d'actuació per a poder dur el nostre paisatge (en el sentit més ample del terme) allà on volem. Vets ací el primer problema al que haurem de fer front. El paisatge no és un element estàtic. Està en continua evolució i per fer la cosa encara més complicada, la percepció del paisatge i dels seus valors, a part de dependre en bona mesura d'elements subjectius particulars, està també en

continua evolució. Fins fa segle i mig a una Europa dominada pels espais forestals i una natura molt a sovint implacable es considerava que l'espai més atractiu a la vista era l'agrari: Allà on l'ésser humà havia conseguit deixar la seua empremta. La resta era un entorn perillós. Cavanilles ens va deixar prou paràgrafs il·lustrant esta visió a les seues Observacions, com el que va dedicar al paratge del naixement del Tuéjar i la Rambla d'Arquela:

"Apénas termina la preciosa huerta de Tuéjar, caminando hacia el norte se ven los manantiales, y algo más arriba la fuente, que como queda dicho dan origen al rio de Chelva. Mas adelante empieza un grupo de montes que continúa como legua y media sin más interrupcion que profundos barrancos, cubierto enteramente de pinos ó de monte baxo, en que se hallan romeros, lentiscos, aliagas y algunas cornicabras. Despues de haber entrado en aquel desierto como media hora, se atraviesa la rambla que baxa de Alpuente. El sitio infunde miedo, porque sin encontrar vivientes se camina por entre pinos, peñas y maleza, ya por lo mas hondo del barranco del Frayle, ya por las laderas,

«Caldria que pensàrem
quina és la imatge
que el nostre territori
dona i ens dona cada dia»

y raíces de los montes: apenas en parte alguna se descubre el cielo, por impedirlo la multitud de ramos sobrepuestos; y a cada paso el que viaja se cree sin salida por las muchas revueltas del barranco."

No era una visió exclusiva nostra, el Samuel Johnson (1709-1784) que preferia la seua Anglaterra natal front a la poc cultivada Escòcia va dir: "*El millor paisatge que un escocés podrà mai vore és el camí cap Anglaterra...*". Sols era interessant allò tocat per la mà de l'home, la resta com hauria dit Kurtz era l'horror.

Va ser la revolució industrial i la seguretat de domini sobre la natura que ens va donar la que va originar el canvi del romanticisme. Farts de modernor i espais subjugats molts van girar els seus ulls cap als espais naturals que van considerar com a reserves de l'esperit front a l'utilitarisme dominant. Bona part del que hui diguem i defensem el paisatge està encara molt influenciat per aquest moviment.

Els mass media tenen també molt a vore amb la percepció que tinguem del paisatge. El cine, la literatura, la televisió

ens han venut uns models dels que resulta molt difícil substraure's. Gràcies a ells és molt complicat que la gent tinga un concepte integral de paisatge. Sols val la natura i la natura sota determinades formes canòniques. És molt complicat fer comprendre a la gent que una matollar mediterrani és tan o més valuós que un bosc de coníferes de repoblació que és sembla tant al de les películes i els paradigmàtics boscos del Canadà que tant han calat a tants. És molt complicat que molts compreguen que els espais agropecuaris o els propis cascs urbans formen també part del paisatge i que l'abandonament indiscriminat de zones conreades o llogarets no és cap bé ni per la natura ni pel paisatge.

Estos components subjectius i estes influències hauran de ser tingudes en compte per qualsevol que vullga treballar sobre el paisatge. Hi ha que ensenyar a la gent a valorar els espais naturals pels valors reals sobre els que s'assenten i també a que tinga en compte que a un territori com el nostre on la presència dels humans és cosa de molts mil·lennis la gestió que s'ha fet tradicionalment del territori i la que s'haurà de fer és fonamental per a la nostra qualitat

de vida i del paisatge. Que el nostre benestar depen en bona part de la capacitat que tingam d'integrar espais naturals, agropecuaris i urbans en un paisatge conseqüent.

LA VALORITZACIÓ DEL PAISATGE

Tot i que la valorització del paisatge "per se" deuria de ser prou, no hem d'oblidar que esta valorització afecta a pràcticament tots els àmbits de la vida social i econòmica i que per tant s'hauran de cercar objectius comuns i complicitats sectorials. Caldrà crear el marc necessari per a una millora de les condicions generals per al que la millora del paisatge i l'entorn siga un instrument fonamental.

Parlarem ara de com tot això es porta a terme sobre el terreny. Esta posada en marxa d'un pla o d'una iniciativa de millora del paisatge/entorn s'haurà de basar en dos tipus d'elements. D'una banda està la legislació, de l'altra altres actuacions i instruments que ja s'estan desenvolupant i a les que podrem integrar total o parcialment el nostre pla.

La llei d'ordenació del territori i protecció del paisatge al seu desenvolupament contempla dos figures fonamentals:

- Els estudis de paisatge que han d'incloure tots els Plans d'Acció Territorial i els Plans Generals i que han d'asegurar que els espais i elements que garanteixen la qualitat del medi ambient, del paisatge i que defineixen el nostre entorn cultural queden protegits i accessibles a tots els ciutadans.

- Els estudis d'integració paisatgística que deuen d'acompanyar a tot Pla Parcial, Pla de Reforma Interior, Pla Especial, Estudi de Detall Sol·licitud de Declaració d'Interés Comunitari, Autorització i Llicència sobre sòl no urbanitzable, Projecte sotmés a Avaluació d'Impacte Ambiental i projectes d'infraestructures o obres públiques.

D'altra banda hi ha altres elements que ens poden ajudar a la tasca de valorització del paisatge. Les Agendes 21 Locals, que són plans estratègics a escala municipal per tal d'integrar mitjançant criteris sostenibles les polítiques ambientals, econòmiques i socials d'un poble seguint mètodes participatius i amb decisions

consensuades entre autoritats, tècnics, societat civil i ciutadans, poden jugar un paper clau als nostres treballs. Són ja molts els ajuntaments que han signat la Carta de Xàtiva reconeguent la seua intenció de desenvolupar una Agenda 21 Local.

Altra eina a la nostra disposició són els Paratges Naturals Municipals, les Reserves Naturals o els Parcs Naturals i Nacionals. Altres figures com les microrreserves de flora, els Llocs d'Interés Comunitari o les Zones d'Especial Protecció per a les Aus poden ser també considerades d'interés, però amb un caire més complementari ja que per la seua pròpia filosofia es centren en espais molt concrets.

I per al final deixem el peix gros en la protecció i millora del paisatge: Les declaracions com a Reserva de la Biosfera.

Són complicades de tramitar i aconseguir, però per la seua filosofia integral. Estes reserves es basen a que hi ha espais amb importants valors naturals però habitats i explotats per la societat. Espais als que cal cercar l'equilibri entre desenvolupament econòmic i la conservació natural per assolir un desenvolupament sostenible i integral de la zona.

Mort a la serra

Juan Francisco Fuertes Palasí

Joaquin, un nonagenari veí de Xòvar, tenia dèssset anys quan als poc dies de finalitzada la guerra va decidir passejar-se pel castell de Castro per tafanejar. Però no va arribar al cim. En arribar als contraforts més elevats va començar a topar-se amb les línies defensives que tot just quinze dies abans ocupaven els defensors republicans. De l'interior d'una de les trinxeres va poder veure com sobreeixien les restes cadavèriques d'un soldat que l'observaven a través de les seues conques oculars. Un poc més endavant, encara enganxada en una de les xarxes de filferro, penjava una altra despulla encartonada. No es va atrevir a veure res més. Amb la por ficada al cos, va donar mitja volta i va tornar al poble.

Als anys cinquanta, el meu oncle era estudiant de medicina a la facultat de Saragossa. Durant un dels seus períodes de vacances, junt amb un altre company, va organitzar alguna excursió pels tálvegs

del mateix Castro buscant ossos humans, material d'estudi molt estimat pels futurs galens; i tant que els trobaren. Omplint les calaveres amb faves seques i abocant-hi aigua aconseguien unflar-se i separar els distints ossos que conformaven la volta cranial, assolint un especejament perfecte.

En la que jo recorde com la meua primera eixida a la Serra d'Espadà en companyia d'alguns amics, allà per l'any 68, uns obrers estaven obrint o reparant una pista. Quan passàrem, mentre li donaven al pic i a la pala, prop d'ells, els xavals ens quedàrem mirant les restes d'un cap humà que els treballadors havien trobat en un talús. Un dels operaris ens va dir:

- Si us agrada us la podeu quedar.

És clar que ens la vam quedar, però una volta a casa, quan mon pare la va descobrir dies després, ens va fer cremar

Trinxera a Villamalur. Foto. Carme Orega

les nostres “relíquies” després d’advertir-nos del sacrilegi de la nostra acció.

Bastant més tard, crec que a l’estiu de 1980, succeí el gran incendi d’Espadà en el qual pràcticament es va cremar tota la serra. Les brigades forestals i el propi exèrcit que havia acudit a col·laborar en l’extinció no podien apropar-se als focs ja que amb la calor dels incendis hi feien explosió tota mena de projectils de tots els calibres.

Supose que tots els relats i tots aquestos successos van anar modelant la meua atracció cap a la Història i les històries de la guerra civil a les nostres muntanyes. Supose també que les noves generacions desconexeràn l’enorme sagnia que durant l’estiu de 1938 va esdevenir a la serra, últim baluard defensiu de l’exèrcit republicà davant les forces franquistes, les quals avançaven simultàniament des de l’interior i des de la costa per intentar convergir a Sagunt, i des d’allí avançaven ja sense obstacles per l’horta per poder celebrar “l’alliberament” de València el 25 de juliol, dia de San Jaume Apòstol patró d’Espanya.

L’ofensiva de València sempre ha sigut

considerada, dins dels esdeveniments de la nostra guerra civil, com una batalla menor, un esdeveniment perifèric, les vicissituds del qual han sigut d’importància secundària en el desenvolupament de la contesa i en la seua historiografia. La raó de la postergació del nostre escenari en les pàgines de la Història és doble.

Per una banda, els mítics comandaments comunistes procedents de les milícies populars (Líster, Tagüeña, Modesto, el Campesino...) van quedar al nord de l’Ebre després del tall del territori republicà en dos. Ells seran els protagonistes de la batalla més famosa, la de l’Ebre. Mentrestant, ací, dirigint les unitats governamentals, quedaren al comandament militars professionals com el General Saravia, substituït després per Leopoldo Menéndez. Ambdós formaven part del grup de caps més competents de l’exèrcit roig que havien romàs lleials al govern republicà, però la propaganda política, fonamentalment comunista, no fixava massa els focus sobre uns homes sense militància en el partit ni en les seues accions, en benefici dels cabdills populars esmentats.

Per una altra banda, la anomenada

Posició fortificada
en Nules.
Foto: V. Aparici

batalla de Llevant va constituir una de les poques victòries republicanes sobre les armes feixistes, victòria defensiva que posteriorment el franquisme va minimitzar per a la Història i la va fer caure pràcticament en l'oblit, fins al punt que prestigiosos historiadors de la talla de Gabriel Jackson s'obliden d'aquests fets en escriure que els dies previs a l'inici de la batalla de l'Ebre "Franco estaba reuniendo fuerzas para hacer otro intento de tomar Madrid" ¿? (en "Juan Negrín". Pág. 370. Ed. Crítica. Madrid, 2009), quan en realitat durant aquells dies Franco estava desesperat per aconseguir obrir el sòlid forrellat de l'Espadà. En altres no poques ocasions, la batalla de Llevant no mereix més que unes línies, i s'oblida que gràcies als defensors de València fou possible l'empenta governamental sobre l'Ebre, en el qual els republicans, una volta recuperats del desastre d'Aragó, no van deixar tranquils els franquistes uns mesos després. S'omet també que la de Llevant fou una de les operacions militars en què més unitats es mogueren sobre el teatre d'operacions, una de les que més estralls i destruccions causaren sobre les poblacions i una de les que més víctimes militars i civils provocaren. Això, és clar, no és cap mèrit de què presumir, però en

allò que és estrictament històric, Castelló i concretament la Serra d'Espadà foren escenaris de primera magnitud durant l'estiu de 1938, escenaris no sempre valorats en la seua justa mesura dins de la historiografia de la nostra contesa.

Efectivament, per aquella època, acabat de partir el territori governamental a Vinarós per les forces de Franco, l'exèrcit popular es trobava pràcticament desfet. L'ofensiva d'Aragó havia sigut un autèntic assaig de Blitzkrieg en el qual, en poques setmanes, els rebels els havien escombrat cap al mar. Les coses pintaven molt malament per a la República. A l'exterior les potències democràtiques occidentals li negaven l'auxili (els excessos revolucionaris esdevinguts durant els primers mesos de la guerra ara passaven factura al govern), el president Negrín només podia esperar l'ajuda soviètica, per això la seua política va donar un cop de timó decididament orientat cap a les tendències pro comunistes. A les grans ciutats els bombardejos de l'aviació, la fam i la desmoralització començaven a fer efecte sobre la població. El bloqueig marítim impost pels feixistes impedia l'arribada de material de guerra i aliments als ports mediterranis. Semblava que tot

Nius d'amtralladora a Villamalur.
Foto: Carme Orega

estava perdut.

Però en aquell punt un inesperat canvi s'anava a operar en l'estat d'ànim republicà, bé és cert que sota els estrictes mètodes disciplinaris al més pur estil bolxevic, però la delicada situació del país no permetia altres procediments. D'aquesta manera l'exèrcit facciós començà la seua progressió cap al sud amb la confiança que li atorgaven els recents i brillants llores collits en Aragó sobre un enemic pràcticament derrotat.

No obstant això, un sorprenent canvi s'havia operat sobre les forces defensores. Potser assabentades que la derrota les conduiria a sofriments molt pitjors que el propi sacrifici de la mort, des de les seues files es cridava a la fortificació i a la resistència total. Així, aferrats al terreny i sempre en inferioritat material, els governamentals iniciaven una tenacíssima defensa, la qual en nombroses ocasions va fer replantejar a Franco i als seus generals la conveniència de la progressió. Tres eren les grans unitats que s'apropaven cap a València. Per la costa ho feia el Cos d'Exèrcit de Galícia al comandament del general Aranda; des de Terol el general Varela avançava al comandament del

Cos d'Exèrcit de Castella; tenint en compte l'amplitud del desplegament i les dificultats en la progressió, entre ells s'instal·lava una altra unitat de reforç, el Destacament d'Enllaç al comandament de García Valiño.

Més de dos mesos tardarien les tres forces en arribar a la serra d'Espadà. A García Valiño, el qual venia avançant amb els seus homes des del Maestrat suportant les condicions duríssimes que imposava el combat sobre aquell endimoniat relleu, no li va fer segurament cap gràcia contemplar els relleus de la serra. Per si no fos prou, la primavera havia sigut inusualment plujosa i freda, amb unes condicions climàtiques que dificultaven l'avanç al franquistes. *"Nos encontrábamos en mayo y detrás de un violento temporal de lluvia venía otro de frío o de granizo; cuando no, el viento huracanado hacía de las suyas, llegando en ocasiones al punto de derribar al propio general Camilo Alonso con su fuerza; a otro soldado se le voló el casco yendo a impactar sobre la cabeza de otro combatiente, al que hirió de gravedad. A todo ello había que añadir el agotamiento físico de las unidades protagonistas de una batalla que ya estaba durando demasiado tiempo."*

Nius d'ametralladora
en Nules.
Foto: V. Aparici

En aquestes condicions les unitats rebels aconseguïen conquerir, no sense molts sacrificis, les valls i les poblacions que guardaven els passos cap a les muntanyes: Artana, Onda, Alcúdia de Veo, Villamalur... Havia arribat el moment d'escalar els alts d'Espadà i desallotjar a un irreductible enemic que, fortificat sobre la línia XYZ, els estava esperant.

Tot i l'acció massiva d'artilleria i aviació, Espadà no cedia, i els més mínims avanços es pagaven amb munts de morts i ferits. Les valls de la serra eren massa encaixonades per poder acumular-hi la suficient quantitat d'homes amb els quals emprendre la conquesta de les altures; les unitats militars no podien maniobrar-hi en condicions d'aconseguir l'assalt. Per una altra banda, el relleu, tot i que no posseeix grans elevacions, sí que es caracteritza per un acusat desnivell, a més d'estar distribuït d'una manera anàrquica mitjançant una embrollada successió d'altures, turons, tàlvegs i barrancades, de manera que la conquesta de qualsevol altura no garantia més que un domini molt parcial del territori circumdant.

Els relats i els diaris personals que ens han legat aquells que lluitaren en les

altures d'Espadà durant aquelles sagnants jornades hi són plens de detalls d'horror, els quals, en contemplar la seua bellesa i esplendor, se'ns fan inimaginables. El requetés de Valiño moriren a desenes intentant conquerir les famoses "Dues Mamelles", dos monticles bessons als peus de la Ràpita, testimonis muts d'una tragèdia els vestigis de la qual només el pas del temps i la mateixa vegetació han aconseguir esborrar. L'espectacle de les reates de muls descendint pels camins carregats de morts hauria de ser demolidor per als soldats que ara s'encaminaven a afrontar el combat cap a la primera línia. A Tales, un projectil republicà va anar a caure sobre una cavalleria carregada de granades de mà al voltant de la qual es trobava la tropa. El resultat de la tremenda explosió fou una visió esgarrifosa de cossos desmembrats. Però els defensors rojos no ho estaven passant millor. Durant la xafogor estival les mosques i els insectes, excitats per la calor i els cossos putrefactes, turmentaven els soldats. A les trinxeres les mancances es manifestaven en els equips, la indumentària i l'alimentació. Molts combatents calçaven espardenyes completament gastades i anaven pràcticament descalços, la brutícia de setmanes s'acumulava sobre

Interior dels nius
d'ametralladora
de Nules.

uns uniformes encartonats, els polls proliferaven en les seues costures, la set i la fam desesperaven, tots els dies hi havia alguna deserció. Cap al final de la guerra sovintejaren els casos de confraternització i des de les altures de Castro els famèlics republicans atenien les reiterades invitacions dels soldats nacionals, que intentaven d'aquella manera soscavar la seua moral; despenjant-se cap a terra de ningú comprovaven les excel·lències de les seues racions, les quals devoraven amb una voracitat difícil de dissimular.

Fins al final de la guerra les posicions es mantingueren inamovibles. El 28 de març de 1939, quatre dies abans del final de la guerra, els defensors començaren a abandonar les trinxeres en grups, ningú no feia res per impedir-ho. Els oficials s'arrancaven les divises i emprenien una fugida incerta. Alguns tornaven a les seues llars, altres s'afanyaven a trobar algun mitjà que els conduira cap a l'exili. El meu avi, en aquell temps pare de família i reclutat per la República amb les "quintes" de crida més madurs, acompanyava a un comissari que li deia:

- Palasí, acompanya'm fins a València,

que ens hi espera un vaixell!

Temorós de qualsevol reacció violenta, el meu iaio va fer el que li demanava. A mesura que descendien de la serra anava quedant-se enrere, cada volta més i més resagat. Fins que arribat un punt on ja hi havia certa distància de seguretat li va cridar:

- Adéu, me'n vaig a casa!

Per aquells que aconseguiren sobreviure, aquella tragèdia havia acabat. Ara en començava una altra.

Ambdues tragèdies segueixen fent mal a molts i, encara que sols fora per respecte a aquells que les patiren, les noves generacions no haurien d'oblidar-les.

les activitats a la Serra

Memòria de la Fundació Serra Espadà 2010

Carme Orenga

Secretària de la Fundació

Imma Vicent

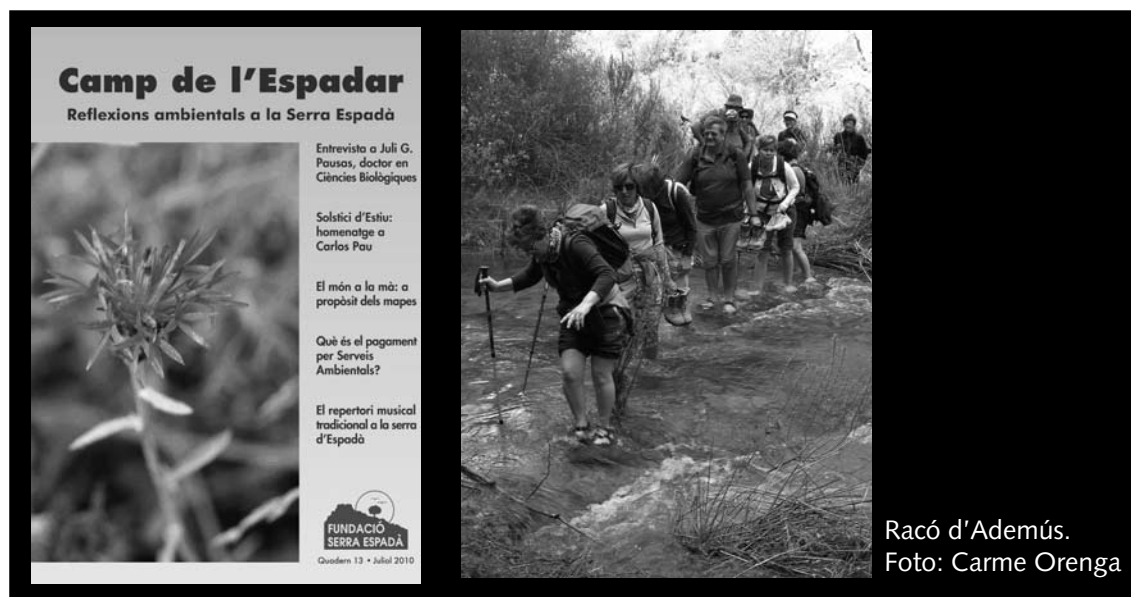
Presidenta de la Fundació

Aquest any ha sigut un mal any per la Fundació. Si l'any passat ens queixàvem que les subvencions havien sigut mínimes, aquest any encara han sigut pitjor i pòtser que l'any que entrem siguem encara més dolentes. Són temps difícils i encara que, durant tots els anys passats s'ha fet una gestió responsable, ara podem gaudir d'un coixí econòmic que ens permetrà dur endavant la Fundació i les activitats que habitualment anem programant i realitzant, almenys per un parell d'anys. Esperem que en un futur l'atur es vaja recuperant i vinguem temps de més alegria, econòmicament parlant.

L'altre soci fundador: Fundació Bancaixa, continua sense aportar res, no s'implica en res, però si que està en el Patronat a vore-les caure. A les dos darreres reunions del patronat no van acudir.

Al mes d'abril enviàvem una carta al president de Fundació Bancaixa, José Luís Olivas en la qual li exposàvem que malgrat els guanys que tenia la Fundación bancaja i que ell es feia resò en premsa i enviant cartes a tots els clients, la Fundació Serra Espadà en la que ells eren fundadors i a més tenien un representant en el patronat no revia ni un cèntim per la gestió ni activitats ni res de res, com que ells eren sabedors de la situació econòmica de la Fundació (l'altra entitat fundadora és la SASE) i si no eren sabedors els ho feiem saber que la nostra associació no podia fer-se càrrec de tot el pes de la Fundació. Que si ells estaven com a patró era per aportar alguna cosa.

Encara estem esperant que ens conteste.

Al mes de novembre vist que un altra vegada la Fundació Bancaixa Sogorb ens nega un altra vegada la xicoteta subvenció de 1.000 euros i vist que tampoc acudeixen a la reunió del patronat, enviem una carta al representant de Fundació Bancaixa a la nostra Fundació en la qual li exposem que és l'altra entitat fundadora la que es fa càrrec de totes les despeses de funcionament de la Fundació Serra Espadà, que en el 1999 va donar un milió de pesetes per dur endavant la Fundació, les quals no han sigut retornades, que es fa càrrec de tota la infraestructura per dur endavant la Fundació, que Fundació Bancaixa en tots els anys que està fundada la Fundació soles ha col·laborat econòmicament en 1.000 euros els anys del 2004 al 2008 que gairebé és una quantitat minsa per tal de dur endavant la Fundació, almenys per una entitat com la seua.

Li fem saber que la Fundació Serra Espadà no es pot permetre un patró que no col·labore ni econòmicament ni humanament, que fins ara ho fa la SASE que és una associació amb pocs ingressos i ens resulta bastant complicat sostenir econòmicament les dos entitats. Al remat els convidem a que prenguen

una determinació en el seu paper en la FSE o que abandonen el Patronat.

Com és habitual han passat més de set mesos i no hem obtingut cap resposta.

ELECCIONS PATRONAT

Aquest any tocava renovar el patronat de la Fundació; l'únic canvi que hi va haver va ser l'eixida de José Antonio Campo que estava de tresorer i va entrar Esther Salmerón per substituir-lo. Així el Patronat queda de la següent manera:

Presidenta: Inmaculada Vicent Cavaller
Vice-president: Ximo Ferrandis Esteve
Tresorer: Esther Salmeron Jiménez
Vocal: Paco Rivas Monge
Vocal: José Salvador Murgui,
representant de la Fundació Bancaixa
Secretària: Carme Orega Sorribes

La Fundació va estar present en la trobada dels pobles d'Espadà que va tenir lloc a Vall de Almonacid el 5 de juny.

Com tots els anys tant la SASE com la Fundació estem a la Trobada dels pobles d'Espadà que se celebra en algun dels pobles que formen el parc.

Dia de l'arbre.
Foto: Carme Orença

Tres persones vam estar tot el dia informant a tot el que volia informació i venent llibres, samarretes i revistes.

Sessió de treball i conferència amb Ignacio Jiménez.

Ignacio Jiménez és biòleg i treballa per la Conservation Land Trust en els Esteros de Iberà a Argentina. Va ser invitat per Avinença per que ens explicara el treball que des de la custòdia està fent en la zona. Primer vam tindre una xerrada amb ell i després va tenir lloc la conferència que va tractar de la filantropia a Amèrica i l'escàs èxit que té ací aquest tipus de finançament per la conservació del medi natural.

LES ACTIVITATS DE L'ANY 2010

Dia 17 de gener Tales - Montí.

Ruta per indrets emblemàtics del terme de Tales.

Jornada de neteja dia 14 de febrer

Es va convocar una jornada de neteja en la finca d'Artana, situada a la partida de la Granja per tal de netejar-la de tot el fem

que tiren els veïns. Malauradament vam ser 5 persones les que ens van presentar, però van fer feina.

Dia de l'arbre 20 de febrer

Aquest any es va organitzar el dia de l'arbre amb la fundació Hugo Zárate de València, una entitat creada per al desenvolupament del moviment ciutadà. L'activitat va ser tot un èxit, vingueren dos autobusos, es van plantar uns 400 arbres: sureres, carrasques i roures en la finca que la Fundació té al barranc de Chóvar en terme d'Eslida.

Prèviament al dia de l'arbre la finca va tindre que ser adequada per tal de tindre bancals en bon ús per plantar. Així van anar dos homes durant 3 o 4 dies i una pala mecànica per tal d'acondiconar la pista que es trobava en mal ús.

Castells templers de la Serra d'Irta

Ruta que travessa tota la serra d'Irta passant pels castells templaris de Xivert, castell de Polpis i visita a Peníscola. Excursió que combina el senderisme i el coneixement del patrimoni de les nostres comarques.

Penya-segats de la Costa Brava. Foto: Carme Orenga.

Racó d'Ademús, dies 8 i 9 de maig

Les excursions van transcórrer per el riu Bohilgues i el riu Ebron, paisatges magnífics on es va gaudir molt de l'aigua i de la vegetació de ribera que en el mes de maig estava en tot el seu esplendor. Es va visitar el poble de Castielfabib.

L'Albufera de València, dia 6 de juny

Es tractava de conèixer aquesta zona humida de gran valor. També es contemplava fer un passeig en barca i un recorregut de nord a sud gaudint de la vegetació i de les formacions dunars.

Via verda Benicàssim- Orpesa, 19 de setembre

Excursió que discorre per la via verda i pel costat del mar, seguint l'antic trajecte de les vies del tren.

Els penya-segats de la costa Brava, del 9 al 12 d'octubre

En aquesta eixida proposem conèixer racons de la costa Brava amb l'encant d'altres temps, camins de Ronda i el llegat medieval de l'Empurdà. Caminarem

pels penya-segats de la costa, visitarem les vil·les marineres i els pobles medievals. Degut a la climatologia el viatge es va convertir més en viatge cultural que no pas senderista, malgrat tot, va eixir bé, vam gaudir de la gastronomia de la zona.

En total en les activitats de la Fundació van participar 330 persones.

PUBLICACIONS

La revista "Camp de l'Espadar" nº 13.

SUBVENCIONS

Diputació Castelló,	
activitats culturals	684,15 euros
Conselleria d'Educació,	
publicacions en valencià.....	250 euros
Fundació Bancaixa	0 euros
Diputació CS, Règim Interior.....	0 euros

Es va vendre el suro de la finca de Fondegulla de 5 ha. vam cobrar 1. 636,40 euros

Patronat febrer 2011

**EL LLIBRE DELS CAMINS,
manual per esvair dubtes, desfer mites
i reivindicar drets.**

**Autors: Xavier Campillo Besses i
Rafael López-Monné
Arola Editors**

Els camins- i no les carreteres- són la categoria més extensa de la xarxa viària, però també la més menystinguda. I tanmateix els camins satisfan en el medi rural necessitats socials i econòmiques fonamentals i plenament actuals, no solament en el camp de l'agricultura i la ramaderia, o de la silvicultura, ans també de l'àmbit com l'accés als nuclis de població, la gestió ambiental, la lluita contra el foc i la protecció civil.

Els camins públics constitueixen la infraestructura essencial que permet al comú dels ciutadans exercir dos drets fonamentals i complementaris que són el dret a circular i el dret a gaudir del

medi ambient d'una forma respectuosa i responsable. Sense camins no hi ha llibertat.

Els camins constitueixen un patrimoni cultural de primer ordre, essencial per entendre la història dels nostres territoris. A més, avui dia, a través del turisme i el senderisme, poden acomplir noves funcions socials i esdevenir un recurs econòmic per als municipis.

Aquesta obra, rigorosa i didàctica alhora, posa en mans del públic una reflexió actualitzada sobre aquesta infraestructura viària, analitzant la problemàtica que l'afecta, presentant-ne les potencialitats i apuntant les estratègies possibles per integrar els camins dins les polítiques generals d'infraestructures i mobilitat.

Un llibre totalment recomanable i imprescindible per tots aquells amics dels camins. ■

